بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین والصلاة والسلام علی أشرف الأنبیاء وسید المرسلین، أما بعد:

﴿ حدیث افتراق در میزان قرآن ﴾

عَنْ مُعَاوِيَةَ ﷺ قَالَ قَامَ فِينَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: « أَلاَ إِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ افْتَرَقُوا عَلَى ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ مِلَّةً، وَإِنَّ هَذِهِ الأُمَّةَ سَتَفْتَرِقُ عَلَى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ، ثِنْتَانِ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ وَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَهِيَ الْجَمَاعَةُ ».

❊ **تخریج:** ابوداود در (کتاب السنة، باب شرح السنة، حدیث شماره ۴۵۹۷) و احمد در مسندش، ۱۰۲/۴، حدیث شماره ۱۶۹۷۹).

❊ **ترجمه حدیث:** از معاویه ﷺ روایت است که رسول الله ﷺ در میان ما ایستاده و فرمود: « آگاه باشید کسانی از اهل کتاب که قبل از شما بودند به هفتاد و دو فرقه تقسیم شدند و این امت به هفتاد و سه فرقه تقسیم می‌شود، هفتاد و دو فرقه از آن در جهنم و یک فرقه به بهشت وارد می‌شود و آن، جماعت می‌باشد ».

❊ **توضیح:** گویم (جوهری): همین حدیث نزد ابن بطة در الإبانة (۱/۲۸۰-۲۸۱) و حاکم در مستدرک (۱/۲۲۶) با این لفظ آمده است که از رسول الله ﷺ سؤال می‌شود: آنان که نجات پیدا می‌کنند چه کسانی هستند؟ رسول الله ﷺ می‌فرمایند: آنان که بر روش امروز من و صحابه‌ام، باشند.

این حدیث نشان‌گر این است که کسانی از امت محمد ﷺ نجات می‌یابند که متمسک بر سنت باشند و در دینشان بر آنچه که رسول الله ﷺ و صحابه‌اش بوده‌اند اکتفا کنند؛ و همچنین آنانی که جهنمی خواهند شد؛ چون از امت محمد ﷺ هستند یک روزی بعد از عذاب دیدن و مجازات بر حسب اعمال‌شان به بهشت وارد خواهند شد.

سه آیه‌ی ذیل مصداق این حدیث است: **اول:** آیه‌ی ۱۳۷ سوره‌ی بقره: ﴿فَإِنۡ ءَامَنُواْ بِمِثۡلِ مَآ ءَامَنتُم بِهِۦ فَقَدِ ٱهۡتَدَواْۖ وَّإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنَّمَا هُمۡ فِي شِقَاقٖۖ ﴾ : « پس اگر به آنچه شما بدان ایمان آورده‌اید ایمان آوردند بی‌گمان هدایت شده‌اند، و اگر پشت کنند پس را مخالفت و دشمنی را پیش گرفته‌اند ».

در این آیه خطاب به مشرکین است که اگر می‌خواهند ایمان بیاورند باید به مثل آنچه صحابه‌ی رسول الله ﷺ ایمان آورده‌اند ایمان بیاورند و در غیر این صورت راه دشمنی و ستیز را انتخاب کرده‌اند. پس این آیه تأییدی است بر ایمان صحابه ﷺ از طرف الله، زیرا در آن موقع غیر از آنان مؤمنان دیگری نبوده‌اند که دستور به هم‌رنگی با آنان صادر شود.

دوم: آیه‌ی ۱۱۵ سوره‌ی نساء ﴿ وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلۡهُدَىٰ وَيَتَّبِعۡ غَيۡرَ سَبِيلِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصۡلِهِۦ جَهَنَّمَۖ وَسَآءَتۡ مَصِيرًا﴾ : « و هر کس پس از شناخت حقیقت و روشن شدن راه هدایت برای وی با رسول الله ﷺ مخالفت کند [یا: از راه و روش رسول الله ﷺ دور شود] و راهی غیر از راه مؤمنان را پیش گیرد، او را به همان جهتی که روی خود را بدان کرده است رها می‌کنیم، و او را وارد جهنم می‌کنیم، و چه بد جایگاهی است ».

این آیه تهدید شدیدی است بر کسانی که با سنت به مخالفت برخاسته‌اند، و راهی را غیر از راه مؤمنان حقیقی همچون صحابه‌ی رسول الله ﷺ برای خود انتخاب کرده‌ند؛ صحابه، اولین مؤمنانی هستند که در این آیه وارد می‌شوند و رسول‌الله ﷺ با آنها بوده و اعمال و رفتار آنها را دیده و گفته‌هایشان را شنیده است؛ پس ما باید همچون صحابه ﭫ رهرو راه رسول‌الله ﷺ باشیم و دید ما نسبت به سنت مثل آنان باشد، زیرا نزول وحی بر حسب زبان و فهم آنان بوده است و آنان نسبت به لغت عربی آگاهی بیشتری از ما داشتند.

سوم: آیه‌ی ۱۱۸ و ۱۱۹ سوره‌ی هود ﴿وَلَوۡ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ ٱلنَّاسَ أُمَّةً وَٰحِدَةًۖ وَلَا يَزَالُونَ مُخۡتَلِفِينَ ١١٨ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَۚ﴾ : « و اگر پروردگارت می‌خواست تمامی مردم را یک امت قرار می‌داد، ولی همواره اختلاف دارند * مگر کسی که خداوند به او رحم کرده است ».

در این آیه اشاره‌ای است به کسانی که مورد رحمت الهی واقع شده‌اند، که وصف آنان عدم اختلاف است، و همان‌طور که می‌دانیم صحابه‌ی رسول الله ﷺ جزو کسانی هستند که مورد رحمت الله واقع شده‌اند، همان طور که الله ﻷ می‌فرماید: ﴿لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِيِّ وَٱلۡمُهَٰجِرِينَ وَٱلۡأَنصَارِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ ٱلۡعُسۡرَةِ مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡۚ إِنَّهُۥ بِهِمۡ رَءُوفٞ رَّحِيمٞ ١١٧ وَعَلَى ٱلثَّلَٰثَةِ ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ...﴾ (توبه ۱۱۷ و ۱۱۸): « به یقین الله بر پیامبر و مهاجران و انصار که در آن ساعت دشوار از او پیروی کردند ببخشود، بعد از آنکه چیزی نمانده بود که دل‌های دسته‌ای از آنان منحرف شود باز برای‌شان ببخشود، چرا که او نسبت به آنان مهربان و رحیم است * و بر آن سه تن [از اصحاب رسول‌الله ﷺ که بعد از جنگ تبوک] هجر شدند... ».

بحث این آیه در مورد تمامی اصحاب رسول‌الله ﷺ است که در جنگ تبوک رسول‌الله ﷺ را همراهی کرده‌اند و آنان را شامل رحمت خود ساخته است، (ن.ک: تفسیر ابن کثیر ۲۲۸/۴-۲۳۰) و همان طور که علامه عبد الرحمن معلمی در کتاب الأنوار الکاشفه ص ۲۸۲ می‌گوید: (کلمه‌ی مهاجرین در آیه شامل پیش گامان از اصحاب که به سوی مدینه هجرت کرده‌اند و کسانی که بعدها به آنان پیوستند و دیگران غیر از انصار را دربر می‌گیرد).

امام شاطبی رحمه الله در "الاعتصام" (۱۱۵/۳-۱۱۸) می‌گوید: (تفرُّق ناشی از اختلاف در مذاهب و آراء و نظرات است، آن هم اگر حقیقت معنای تفرُّق را در اجسام بدانیم، و اگر هم معنای تفرُّق را در مذاهب بدانیم، پس این اختلاف است ﴿ وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ تَفَرَّقُواْ وَٱخْتَلَفُواْ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ ﴾ (آل عمران ۱۰۵): «و مانند کسانی نباشید که متفرّق و پراکنده شدند و اختلاف کردند پس از آن که نشانه‌های روشن به آنان رسید» ... و اولین مؤمنان (یعنی صحابه رضی الله عنهم) که در رحمت شامل آنان می‌شود، علتش این است که آنان از اختلاف به سوی اُلفت و سازش خارج شده‌اند و آن هم فرموده‌ی الله تعالی ﴿وَٱعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُواْ﴾ (آل عمران ۱۰۳): «و همگی به ریسمان الله [یعنی: به قرآن و سنتی که توسط وحی خداوند برای هدایت بشریت نازل شده است، بچسبید] چنگ زنید، و متفرق و پراکنده نشوید».).

اختلافی که به مذمت از آن یاد شده و ما باید از آن پرهیز کنیم و میان صحابه رضی الله عنهم نبوده؛ جبهه‌گیری و تحزب و دشمنی با همدیگر است، زیرا صحابه رضی الله عنهم در فروع مسائل فقهی با هم اختلاف داشتند ولی با این وجود مورد رحمت بوده‌اند و اختلافات آنها در این مسائل علمی سبب نشد که آنها متفرق شوند و با هم مبارزه کنند و اگر هم در مسائل فقهی با هم اختلاف داشتند بدین علت بوده که دلیلی از سنت به آنان نرسیده است.

امام شاطبی رحمه الله در "الاعتصام" (۱۶۱/۳) می‌گوید: (این افتراق [مقصود افتراق مذکور در حدیث است] مُقیّد است، هرچند در حدیث به آن اشاره نشده است، چون در آیات قرآن دلیل بر آن هست، مثل فرموده‌ی الله تعالی ﴿ وَلَا تَكُونُواْ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ۝٣١ مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمْ وَكَانُواْ شِيَعًا كُلُّ حِزْبِۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴾ (روم ۳۱-۳۲) : «از زمره‌ی مشرکین نباشید * کسانی که در دیانت‌شان متفرق شدند و به دسته‌ها و گروه‌های مختلفی تقسیم شدند؛ هر گروهی به آنچه که نزد خود دارند خوشحال هستند.»، و فرموده‌ی الله تعالی ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمْ وَكَانُواْ شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ ﴾ (انعام ۱۵۹) : «کسانی که در دیانت‌شان متفرق شدند و گروه‌های متفاوت شدند، تو به هیچ وجه از آنان نیستی.». و همانند این آیات که دلالت بر تفرّق دارند، آنان که تبدیل به گروه شدند؛ و منظور از تبدیل به گروه شدند یعنی: جماعت‌هایی شدند که از هم جدا شدند، که با هم سازگار نیستند و یکدست و یکپارچه هم نیستند، بلکه بر عکس آن!؛ زیرا اسلام یکی است و امر اسلام هم یکی است، پس باید حکم اسلام روی ائتلاف و سازگاری کامل باشد نه بر روی اختلاف!! ... »).

حقیقت اختلاف مذموم و بد این است که سنت و فهم صحابه رضی الله عنهم نسبت به آن سنت برای ما ثابت باشد، امّا ما بیاییم مفهوم جدیدی را بسازیم و استنباط کنیم، آن هم بر خلاف فهم آنان و با عقل خویش سنت را رد کنیم، این خودش ما را از رحمت الله خارج می‌سازد؛ زیرا این حرکتی است بر خلاف حرکت آنان، و الله تعالی ما را امر کرده که اختلاف‌مان را با رجوع به قرآن و سنت حل کنیم همان‌طور که در سوره‌ی نساء آیه‌ی ۵۹ می‌فرماید: ﴿ فَإِن تَنَٰزَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن

كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ﴾ : « هرگاه در چیزی [یعنی در مسائل دینی و شرعی] اختلاف کردید آن را به الله و پیامبرش [که همان قرآن و سنت است] برگردانید، اگر به الله و روز قیامت ایمان دارید »، و همچنین در سوره‌ی نساء آیه‌ی ۶۵ می‌فرماید: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤۡمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيۡنَهُمۡ ثُمَّ لَا يَجِدُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ حَرَجٗا مِّمَّا قَضَيۡتَ وَيُسَلِّمُواْ تَسۡلِيمٗا ﴾ : « پس به پروردگارت سوگند که آنان ایمان نمی‌آورند تا تو را در درگیری‌ها و اختلافات خود داور قرار دهند؛ سپس احساس دل تنگی از داوری‌ات در نفس خودشان نداشته و کاملاً تسلیم باشند »، همچنین در سوره‌ی احزاب آیه‌ی ۳۶ می‌فرماید: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤۡمِنٖ وَلَا مُؤۡمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمۡرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلۡخِيَرَةُ مِنۡ أَمۡرِهِمۡۗ وَمَن يَعۡصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ ضَلَّ ضَلَٰلٗا مُّبِينٗا ﴾ : «هیچ مرد و زن مؤمنی، در کاری که الله و پیامبرش داوری کرده باشند اختیاری از خود در آن ندارند، و هرکس از الله و پیامبرش نافرمانی کند، در گمراهی آشکاری گم شده است».

در اختلافات دینی و به ویژه عقیدتی میان ما مسلمانان هیچ خیری نیست، زیرا اختلافات، اُخُوّت و برادری میان مؤمنان را کم‌رنگ می‌کند و الله ﷻ هم به ما دستور داده‌اند که برادری خود را حفظ کنیم همان‌طور که در سوره‌ی حجرات آیه‌ی ۱۰ می‌فرمایند: ﴿ إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ إِخۡوَةٞ فَأَصۡلِحُواْ بَيۡنَ أَخَوَيۡكُمۡۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴾ : «مؤمنان برادر یک‌دیگرند، پس میان دو برادرتان صلح بر قرار کنید و از الله ترس و پروا داشته باشید تا به شما رحم شود» و از ابن‌مسعودؓ با سند صحیح نزد ابوداود (حدیث شماره ۱۹۶۰) روایت است که می‌گوید: «اختلاف، شرّ است»، و روایتی که بر سر زبان‌هاست که رسول الله ﷺ فرموده‌اند: «اختلاف امتم رحمت است»، هیچ اصلی ندارد و شمار زیادی از ائمه آن را به طور شدید انکار کرده‌اند. و آلبانی: در سلسله‌ی ضعیفه (حدیث شماره ۵۷) پیرامون این حدیث باطل به تفصیل سخن به میان آورده است.

در رد این حدیث منسوب کافیست بدانیم با توصیه‌های خداوند در قرآن مخالف است، چون خداوند در قرآن در سوره‌ی انفال آیه‌ی ۴۶ می‌فرماید: ﴿وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَٰزَعُواْ فَتَفۡشَلُواْ وَتَذۡهَبَ رِيحُكُمۡۖ ﴾ : «و از خداوند و پیامبرش اطاعت و پیروی کنید و با یکدیگر اختلاف و تنازع نکنید، پس سـر افکنده و شکست می‌خورید و قوّت و هیبت شما از میان مـی‌رود».

﴿ انگیزه های افتراق ﴾